

JOAKIM PALME

Europa, framtiden och forskningen

ETT VETENSKAPLIGT FÖRHÅLLNINGSSÄTT kräver i god upplysningsanda att man definierar sina begrepp klart och entydigt.¹ Det är i allmänhet lättare sagt än gjort. Vad 'Europa' är varierar över tid. I det följande ska jag avgränsa begreppet Europa till att gälla den Europeiska unionen (EU), väl medveten om att också detta begrepp är stätt i förändring. 'Framtiden' är lättare att definiera i sig, men undandrar sig ju vår direkta observation. 'Forskningen' definierar jag som systematisk prövning av olika hypoteser. Den tes jag ska driva är att ett forskningsperspektiv är välgörande för både studier och diskussion om Europas framtid. Det är en tes som fått näring ur verksamheten vid Institutet för framtidsstudier, där jag arbetar.

Ett framtidsperspektiv på Europa bjuder oss också att ställa den normativa frågan: Vad *bör* Europa vara? Därmed öppnar vi för olika värderingar att spela en roll. Svaren kommer att färgas av olika idéer och visioner, som i sin tur kan blotta intressen i konflikt med varandra. Tidpunkten är lämplig för att betrakta EU:s framtid och forskningens roll. 2010 är nämligen det år som EU:s framtid tar slut. Låt mig förtydliga: jag spår inte EU:s omedelbara undergång. Det jag vill uppmärksamma är i stället att den så kallade Lissabonagendan, som lanserades i samband med det senaste millennieskiftet, hade 2010 som slutår. Lissabonagen-

dan är en vision för EU:s medlemsländer att nå ett antal kvantifierade sociala och ekonomiska mål. Målen är inte uppnådda men diskussionen om EU:s nya framtid är igång under rubriken EU 2020, som den nya agendan heter.

För mig finns de tre huvudskäl till att anlägga ett vetenskapligt perspektiv på framtiden.² Det första är att det ger oss chans att formulera hypoteser om framtiden baserade på välgrundade uppfattningar om hur världen fungerar. För det andra ger de olika akademiska disciplinerna oss instrument för en rimlighetsbedömning av andras hypoteser. Det leder till det tredje motivet, som är att granska vad som har kallats framtidskommunikation; påståenden om framtiden från olika intressegrupper i samhället.

En grundläggande reflektion när det gäller framtidsstudier är att samhällen inte låter sig prognostiseras. Det beror delvis på att samhällsvetenskaplig forskning i allmänhet inte genererar tillräckligt starka samband för att kunna göra säkra förutsägelser, men också på att den påverkar sitt forskningsobjekt. Människor är handlande varelser som reagerar på sin omvärld, däribland de bilder av framtiden som forskningen producerar. En prognos kan alltså underminera sina egna förutsättningar att materialiseras genom att människor uppfattar den som oönskad, och handlar därefter. Framtiden är alltså svår att prognostisera eftersom vi enskilt och kollektivt fattar beslut som bidrar till att ständigt omforma samhällslivet. Det gäller allt från familjeliv till marknader och politiken. Intressant nog kan beslut på mikronivå, när de aggregeras, i sin tur få stora konsekvenser också på makronivå.

De demokratiskt baserade framtidsstudierna ska stimulera till debatt kring olika handlingsalternativ. Samhällsvetenskaplig forskning kan hjälpa oss att bättre förstå förutsättningarna och bidra till att vi får en realistisk uppfattning om samhällens funktionssätt. Humanvetenskaplig forskning hjälper oss att se det oväntade, det som bryter trender och mönstren. Om historien kan vända, kan inte vi också vända historien? Ju större osäkerheten är, desto större är möjligheterna till påverkan.

Det är naturligt för framtidsstudier att ägna sig åt vad som kan rubriceras som *väntade framtider*. Några förhållanden vet vi också mer om än andra. Ett är att vår befolkningsstruktur kommer att generera ett åldrande samhälle. Befolkningsperspektivet utgår från den enkla observationen att vi blir ett år äldre för varje år som går. Lägg därtill den demografiska transitionens till synes järnhårda historiska lag, där sjunkande dödlighet följs av sjunkande födelsetal och så småningom av åldrande befolkningar.

Det finns andra områden där vi vet förhållandevis mycket. De förändringar som kommer att ske i samhället påverkas i väsentliga avseenden av de institutionella förhållanden och regelverk som existerar i dag. Det institutionella perspektivet har på senare år vuxit sig allt starkare inom samhällsvetenskapen – särskilt inom sociologi, nationalekonomi och statsvetenskap, men också inom ekonomisk historia och geografi. De flesta forskare är överens om att betrakta institutioner som en uppsättning lagar och normer som syftar till att organisera olika former av social verksamhet. Det kan gälla offentliga och privata pensionssystem, sjukvårdssektorn eller regler för den ekonomiska verksamheten. För framtidsstudier är institutionella perspektiv fruktbara eftersom institutioner i sig utgör tröghetsfaktorer, genom att dels organisera olika intressen, dels påverka vad som uppfattas som möjligt att göra. Inom samhällsvetenskapen brukar man i detta sammanhang tala om institutionellt spårberoende. Beslut fattade i det förflutna sätter systematiskt restriktioner för framtida valmöjligheter. I så mening kan man säga att vår framtid i viss utsträckning finns inskriven i våra samhälleliga institutioners historia. Det vore dock ett misstag att tolka spårberoendet alltför bokstavligt. Snarare handlar det om att de existerande institutionerna utgör arenor för olika aktörer i försöken att forma framtida strukturer.

Här framstår dessutom spänningsfältet mellan befolkningsstruktur och institutioner en viktig framtidsfråga där systematiska studier kan bidra till att klargöra vägvalen för den demokratiska debatten om framtiden. Det åldrande samhället aktualiserar några speciella problemställ-

ningar. En nyckelfråga är de krav på ökad omfördelning som uppstår när befolkningen blir allt äldre. Det gäller oavsett om man vill lösa omfördelningen genom marknaden, staten, den tredje sektorn eller familjen. Spänningen mellan befolkningsförändringar och hur vi organiserar samhället, inte minst via offentlig politik, dyker upp på olika nivåer av samhället; regionalt, nationellt, europeiskt och globalt. Det som gäller Europa gäller också i Sverige i stor utsträckning. Utvecklingen i Europa hakar dessutom i den globala befolkningsutvecklingen genom migration och handel.

Sedan är det som om framtiden ständigt gäckar oss, ty de väntade framtiderna gestaltar sig sällan på det sätt som vi förväntat oss. Det gäller förstås i ännu högre grad de *oväntade framtiderna*. Vilken plats ska vi ge oväntade framtider i framtidsstudier? Helt klar är att vi inte bara kan beakta det som är stabilt eller kan förutsägas med hyggligt stor säkerhet. Dessutom gäller att även om en del förändringar inte är så sannolika, får de stora konsekvenser om de väl inträffar. Här finns det anledning att vid sidan av demografiska och politiska frågor även beakta medicinska, miljömässiga och tekniska scenarier.³

Kris utgör ett grundtema i betraktelser över framtiden. Krisen dyker ibland upp som väntade framtider, det har beskrivits som att vi lever ”i skuggan av den stora krisen”.⁴ Just nu är det klimatfrågan som kastar de längsta skuggorna. Kriser materialiseras andra gånger som oväntade framtider, exempelvis den globala finanskrisen med början under hösten 2008 (även om inte alla var lika överraskade). Den skugga av kris som åldrande befolkningar kastar över oss är definitivt av det väntade slaget. Åldrandekrisen kommer drastiskt att påverka samhällets institutioner i vid mening, och inte bara i form av ökande krav på omfördelning av resurser till en växande skara äldre. Frågan är hur väl EU och dess medlemsländer är rustade att möta denna gemensamma ekonomiska och sociala utmaning?

En lämplig början är att betrakta EU:s sociala dimension. Romfördraget från 1957 begränsade de socialpolitiska ambitionerna till att gälla

de förvärvsarbetande som bedrev ekonomisk aktivitet i ett annat land. Detta var en konsekvens av att syftet med fördraget, och dess förordningar, i huvudsak var att stödja de ”fyra friheterna”: den fria rörligheten för varor, tjänster, arbete och kapital. Genom sin starka betoning på den inre marknaden skapar Enhetsakten 1985 också en motrörelse, som så småningom kommer till uttryck i det så kallade Maastrichtfördraget. I fördraget som antogs 1992 når de socialpolitiska ambitionerna kanske sin höjdpunkt, även om de är kringgärdade med en del reservationer. Samtidigt fastställs de så kallade Maastrichtkriterierna som syftar till att medlemsländerna ska få kontroll på statsfinanserna, och därmed bidra till makroekonomisk stabilitet. Amsterdamfördraget tillkom 1997 och sätter sociala frågor på dagordningen: sysselsättning och jämställdhet. Nicefördraget förbereder den stora utvidgningen till 27 länder. EU-domstolen har uppenbart spelat en alltmer pådrivande roll när det gäller tolkningarna av fördragens, förordningarnas och direktivens räckvidd.

Lissabonagendan skulle göra praktisk politik av de höjda ambitionerna att balansera utvecklingen av den inre marknaden med sociala ambitioner. Målen i Lissabonagendan är stolt formulerade: Europa ska bli till världens mest konkurrenskraftiga ekonomi och uppnå full sysselsättning 2010. Den socialpolitiska pelaren syftar till att modernisera den europeiska sociala modellen genom investeringar i humankapital och kamp mot social utslagning. Vidare uppmanas medlemsstaterna att satsa på utbildning och föra en aktiv sysselsättningspolitik för att underlätta övergången till en kunskapsbaserad ekonomi.

Mot bakgrund av att detta rör politikområden som ligger utanför EU:s kompetens, får det konsekvenser för val av metod när det gäller att vägleda medlemsländerna mot de gemensamma målen. Metoden benämns ”öppna koordineringsmetoden”, ofta kallad OMC-processen efter den engelska förkortningen. Till skillnad från de fyra friheterna, och i kontrast mot de hårda krav som specificerats i den så kallade stabilitetspakten, är OMC-processen ”mjuk”. Den är baserad på en metod där man följer upp ett stort antal indikatorer som ska mäta graden av måluppfyl-

lelse. Det finns starka deliberativa inslag i ansatsen som involverar såväl representanter för ländernas regeringar och Kommissionen, som oberoende forskare och olika representanter för det civila samhället. Genom att peka ut länder som brister i måluppfyllelse, syftar man till att skapa ett politiskt momentum för förändringar där tillkortakommandena är som mest uppenbara.

Lissabonfördraget trädde i kraft i slutet av 2009. Ambitionerna att betona de sociala målen har också gjort bestämda avtryck i fördragstexten och ska ses mot bakgrund av att ”marknadiseringen” på EU-nivån inte har balanserats av mekanismer som kunnat hantera vad som kan rubriceras som marknadsmisslyckanden. Den agenda, EU 2020, som Kommissionens omvalde ordförande Barroso presenterat, är svår att värdera. Den här typen av dokument skrivs för att tillfredsställa alla intressen. Några förhållanden ges dock särskild vikt, och den sociala dimensionen ges påtagligt utrymme. Entreprenörskap och innovation är nyckelbegrepp. *Färdigheter* (eng. skills) används som ett slags förmedlande begrepp mellan sociala och ekonomiska målsättningar och utbildningssystemet som en central samhällsinstitution i det framtida kunskapssamhället. Det handlar på sätt och vis mer om medlen än om målen, och här förefaller välfärdsforskningen kunna bidra till att skärpa målbilden. Utmaningen är att undvika den väldigt splittrade målsättning som ligger i OMC-processens stora antal indikatorer, för att med något av samma enkelhet som BNP-måttet sätta EU-medborgarnas välfärd (och inte bara det ekonomiska väståndet) på dagordningen.

Välfärdsforskningen ger dock vid handen att det är otillräckligt att studera ett samhälles välfärdsutveckling enbart utifrån sammanfattande mått på ekonomiskt västånd, såsom BNP, eftersom dessa inte förmår spegla välfärdens fördelning och heller inte täcker in centrala områden av människors liv, som exempelvis hälsa och social förankring. Inte heller kan de strukturer av offentliga bidrag, försäkringar och tjänster som utgör ett lands socialpolitik i sig själva betecknas som välfärd. Välfärdstatens, liksom de andra välfärdsinstitutionernas, värde avgörs ytterst

av förmågan att garantera medborgarna den typ av grundläggande resurser som behövs för att de ska kunna kontrollera och styra sina liv.

Ett viktigt ställningstagande i den svenska välfärdsforskningens definition av välfärd är att den tar sin utgångspunkt i människan som en aktiv varelse, kapabel att göra egna val under förutsättning att hon ges resurser därtill.⁵ Därmed blir frågan om individens *handlingsutrymme* en viktig del av välfärdsutvecklingen, vid sidan av resursfrågorna. Friheten att uppnå de möjliga levnadsförhållandena bestäms i mötet mellan den enskildes resurser och hennes möjligheter att använda dessa på det sätt hon önskar, genom tillträde till arenor där resurserna kan nyttjas.

En annan viktig utgångspunkt i den svenska välfärdsforskningstraditionen är en strävan att urskilja flera dimensioner av välfärd. Här definieras ett antal olika levnadsförhållanden – såsom hälsa, utbildning, arbete, ekonomi, trygghet och social förankring – som resurser av grundläggande betydelse för människors möjligheter att styra sina egna liv, medan begreppet välfärd används som en samlingsbeteckning. Vad som är viktigast för människors välfärd är öppet för olika värderingar och uppfattningar och måste därmed i grunden avgöras i den demokratiska processen.

När det gäller många av de svårigheter och utmaningar som så gott som alla människor ställs inför genom livet är det dock svårt, eller ineffektivt, att hantera dessa individuellt. Att växa upp och kunna försörja sig är en sådan utmaning. Att få barn samt fostra och försörja dem en annan. Att klara det dagliga livet och försörjningen vid sjukdom och ålderdom en tredje. Det är i det här sammanhanget som olika typer av kollektiva välfärdsinstitutioner – som familjen, företagen, staten och den tredje sektorn – blir intressanta som förmedlare av resurser till individerna. Värdet av dessa olika välfärdsinstitutioner kommer i detta perspektiv att avgöras av deras förmåga att förmedla olika typer av resurser. Välfärdsforskningen har dock lidit av ett underskott när det gäller att fånga människors tillgång till institutionella resurser.

Det ger oss ytterligare anledning att fråga hur Europas länder har

organiserat sina samhällsinstitutioner, och är de ändamålsenliga med hänsyn till att främja individernas välfärd? *Regim* är ett begrepp som används allt flitigare inom samhällsvetenskapen för att urskilja mönster av likheter och skillnader i hur samhällen är ordnade. Poängen med detta begrepp är att det sammanfattar institutionsbildningen på större områden, eller annorlunda uttryckt, att det omsluter en uppsättning av institutioner och program. Regimperspektivet handlar om hur vi organiserar såväl den moderna marknadsekonomin som de övriga samhällsinstitutionerna. När det gäller *välfärdsstatsregimer* handlar det om omfördelning av produktionsresultaten, men också om villkoren för humankapitalbildning och hur de mänskliga resurserna utnyttjas i produktion och reproduktion. Välfärdsstatens utformning har konsekvenser för utrymmet för och samspelet med andra välfärdslösningar baserade på familj och marknad. Detta är bakgrunden till att man brukar skilja på olika regimer för välfärdsstaten men också specifikt för familjepolitiken. Det faller dock utanför denna betraktelse att närmare diskutera Europas olika *produktionsregimer*; hur arbetsmarknaden organiseras.

Det finns skäl att lägga ökad tonvikt vid den europeiska integrationen för de samhällsinstitutioner som studeras. Allt fler områden måste sättas in i ett europeiskt sammanhang. Det gäller även för hur idéer och strategier sprids från ett land till ett annat. Det är inte bara den Europeiska unionen som är viktig utan även andra internationella organisationer. När det gäller migrationsfrågorna är det till exempel nödvändigt att beakta flera internationella regelverk samtidigt. Det finns en stark koppling mellan de internationella regelverken och de problem med exempelvis bristande integration och marginaliseringsprocesser som dyker upp på nationell och lokal nivå.

Så något om regimbegreppets *praktik* med tillämpning på de områden som är centrala för EU:s framtidsagenda på välfärdsstatsområdet i vid mening: På den europeiska kontinenten dominerar de *statskorporativa regimer* som vi förknippar med Otto von Bismarcks sociallagstiftning

från slutet av 1800-talet. Här organiseras socialpolitiken separat för olika yrkesgrupper (korporationer) på arbetsmarknaden. Den *grundtrygghetsregim* som vi framför allt finner på de brittiska öarna kan kopplas till William Beveridge. De sydeuropeiska länderna vid Medelhavet brukar ibland få bilda ett eget kluster, om än med starka statskorporativa drag. Den svenska modellen har lånat drag från både Beveridge och Bismarck. Universella barnbidrag och pensioner har kompletterats med inkomstrelaterade socialförsäkringar. I relation till de övriga kontinentaleuropeiska länderna har de sydeuropeiska länderna haft en svagare utvecklad familjepolitik och dåliga skyddsnät för dem som inte kvalificerat sig för socialförsäkringar. De nya medlemsländerna i Central- och Östeuropa är svårare att klassificera. Här finns länder med förhållandevis starka rötter tillbaka till statskorporativa regimer för socialförsäkring under mellankrigstiden. Här finns också länder vilka genom sin status som forna sovjetrepubliker har svaga eller obefintliga kopplingar till en socialpolitisk förhistoria. Gemensamt är att länderna sedan murens fall har utsatts för korstryck av idéer från olika internationella organisationer, vilka stötts mot såväl de konkreta socialpolitiska utmaningarna som den egna historien.

När det gäller välfärdstjänstesektorn finns det flera egenskaper i de olika regimerna som är viktiga att lyfta fram. I den statskorporativa regimen är det i regel så att försäkringarna omfattar både kontanta ersättningar och vård. Så är det exempelvis på sjukförsäkringens område. På familjepolitikens områden kan vi tala om en *manlig familjeförsörjarregim* på stora delar av den europeiska kontinenten. Det har både sin grund i att en rad olika rättigheter tenderar att vara härledda från den som arbetar och betalar sociala avgifter, och att skatte-/bidragssystemet tenderat att gynna familjer där bara en förvärvsarbetar. Välfärdstjänstesektorn har varit sämre utvecklad inte bara i de statskorporativa länderna i allmänhet, utan framför allt i Sydeuropa. Bland de nya medlemsländerna i Central- och Östeuropa har murens fall i allmänhet inneburit en rörelse mot en manlig familjeförsörjarregim, möjligen med undantag

för något av de baltiska länderna. Välfärdstjänstesektorn är i allmänhet svagt utvecklad i en europeisk jämförelse. Grundtrygghetsländerna har dock ofta separerat transfereringar och tjänster på socialpolitikens område administrativt och finansieringsmässigt, och liksom de nordiska länderna har man haft allmän och skattefinansierad sjukvård. Grundtrygghetsländerna i västra Europa har haft svagt utvecklade system för familjestöd, både när det gäller såväl kontanta ersättningar, exempelvis föräldraförsäkring, som välfärdstjänster.

Den jämställdhet som förknippas med den svenska modellen har sin grund i de minskade skillnaderna i sysselsättning mellan kvinnor och män. Detta är sin tur en konsekvens av flera samverkande faktorer. Det tog sin början med kvinnornas deltagande i utbildningssystemet, det fortsatte med utbyggnaden av äldreomsorgen och sedan barnomsorgen vilket gjorde det möjligt för kvinnor, på vars axlar det primära ansvaret för barn och bräckliga föräldrar tenderat att falla tungt, att kombinera omsorgsansvar med förvärvsarbete. De förbättrade ekonomiska incitamenten till marknadsarbete som låg i övergången från sam- till särbeskattning ska heller inte underskattas. Utan en stark efterfrågan på arbetskraft, i både privat och offentlig sektor, hade den nya tvåförsörjarregimen som utmejslats i såväl skattesystem som socialpolitik inte fått så påtagliga effekter. Under 1960- och 70-talen sammanföll kvinnornas inträde på arbetsmarknaden med en betydande arbetskraftsinvandring.

Regimbegreppet är dock förledande i två avseenden, dels inger det föreställningen att det fanns en planritning för början, dels inger det intrycket att inget ändras. Båda är fel. Ett viktigt konstaterande är att regimerna är under förändring. Två tunga trender påverkar utvecklingen på det här socialpolitiska området: Den ena är de åldrande befolkningarna, den andra är vad som skulle kunna rubriceras av en förskjutning i genusordningen kopplad till kvinnors ökande deltagande i arbetslivet. Medan den förra trenden är närmast förutbestämd har den senare trenden stött på uppenbara förhinder, men också rönt vissa framgångar. Dessutom kan en ökande andel äldre med vård och omsorgsbehov i sig utgöra en

hämsko på utvecklingen mot ökad jämställdhet. Under alla omständigheter är detta gemensamma utmaningar, men förutsättningarna att möta dem varierar med de regimer som länderna utvecklat.

Det familjepolitiska området avviker från det mönster av stagnation och kontraktion som vi ser för de traditionella socialförsäkringarna i EU. Framför allt är det föräldraförsäkringen som har expanderat. Det har skett med lite olika förtecken. Exempelvis har Tyskland överraskande infört föräldraförsäkring efter svensk modell, medan Storbritannien har följt en design som mer följer den manliga familjeförsörjarregimen. Sverige har som bekant infört vårdnadsbidrag inspirerat av det finska systemet och har därmed etablerat ett slags parallellspår av manlig enförsörjarregim. Bland de nya medlemsländerna österut är politiken förvånansvärt traditionell. Daghemsutbyggnad finns på den politiska dagordningen i ett antal medlemsländer, med en snabb utveckling i länder som Spanien. Från svensk horisont sker jämställdhetsutvecklingen från låga nivåer, men i förhållande till den situation som gällde för 15 år sedan förefaller ändå EU ha vaknat.

Det finns dock anledning att oroa sig för brister i långsiktighet bland Europas länder.⁶ De ekonomiska analyserna visar att de skillnader i utbildningsinvesteringarnas storlek vi finner mellan länderna i Europa, är en viktig förklaringsfaktor bakom de skillnader i tillväxttakter vi kan observera. Det antyder möjligheter för framtiden, men två förhållanden inger bekymmer. Det ena är att många medlemsländer begår dödsyndet frosseri genom att inte matcha utbildningsinvesteringarna med den ökade tillväxten utan i stället konsumera allt mer. Det andra är det negativa samband vi finner mellan utbildningsinvesteringar och fertilitet. Det manar oss att anlägga ett genusperspektiv på framtida handlingsalternativ. Det leder oss till att sätta frågetecken kring den faktiska beredvilligheten bland EU:s medlemsländer att agera långsiktigt för att hantera det åldrande samhällets utmaningar.

Den jämförande forskningen kan genom att kontrastera och analysera regimer på olika områden, hjälpa oss med att utvärdera konsekvenser av olika institutionella val, och därmed ge viss vägledning för framtiden. Forskningen har dock i allmänhet varit begränsad till regimer på ett område. Man har antingen sysslat med välfärdsstat, utbildningssystem, migrationspolitik eller arbetsmarknad. Det är en stor utmaning att integrera dessa olika perspektiv. Allt fler områden tjänar på att sättas in i ett europeiskt sammanhang. Det gäller även för hur idéer och strategier sprids från ett land till ett annat.

Hur ska forskningen i övrigt förhålla sig till en önskvärd framtid för Europa? Vad är målet för forskning bortom eskapism och fetischism? Två huvudsakliga motiv framträder: rationalitet och tolerans. Det ena handlar om politik på upplysningens grund⁷ och är det samhällsvetenskapliga bidraget. Det andra har en mer direkt klangbotten i humanistisk forskning. Vi torde behöva båda, om vi vill stärka den europeiska integrationen som en civilisationsprocess. Det goda får då inte vara tyst. Universella värden bör vara vägledande för att sätta fokus på det goda. Att tala om europeiska värden framstår som en återvändsgränd. Där emot förtjänar europeiseringen uppmärksamhet som medel att främja universella värden, som FN-stadgan om mänskliga rättigheter.

Vi skulle kunna se det som ett slags moderniseringsprocess där samhällsförändringarna uppfattas som vägledda av rationella och kunskapsbaserade överväganden. Forskning ses som ett viktigt instrument för förändringsarbetet i sig, men också för att skapa konsensus kring centrala reformer. I Sverige brukar det här moderna förhållningssättet föras tillbaka till 1930-talets massarbetslöshet och befolkningsskris, de stora utredningar som då initierades och den aktiva politik kring både arbetslöshet och familjesociala frågor som följde. De stora pensionsreformerna och den moderna familjepolitiken är andra exempel på hur den svenska reformutvecklingen fortsatt är modern, och att reformerna dessutom har spridit sig i Europa.

En av framtidsstudiernas viktigaste uppgifter är att avmystifiera

framtidens samhälle, och här är vi hjälpta av att kunna visa hur framtiden hänger ihop med det förflutna. Uppgifter som ligger på vetenskapens bord är att identifiera mönster och regelbundenheter i utvecklingen. Ytterst handlar det om att bidra till att ge grund för att förbättra medborgarnas känsla av sammanhang, samtidigt som vi måste våga slå håll på myterna, fördomarna och önsketänkandet. Uttryck som ”framtidens samhälle” väcker dock olika och motstridiga tankar och känslor. Det rymmer allt från utopiska till dystopiska föreställningar om hur den gemenskap, som vi kallar samhälle, kommer att gestalta sig. Det fanns en tid då vissa ville hävda att det inte finns något *samhälle*. Vi lever nu i en annan tid. Det finns därför kanske extra anledning att påminna om konsekvenserna av den planering av samhällets framtid som urartar, bland annat som en konsekvens av vanföreställningen att man kan skapa ideala samhällsförhållanden – lyckoriket på jorden. Målet bör därför inte vara att skapa ett mönstersamhälle, utan ett samhälle där livets olika dramer kan utspela sig. Det gäller också Europa.

Inträdesföredrag den 2 februari 2010

NOTER

1. När historikern Jonas Nordin i sin utmärkta essä om herr von Höpken ska definiera *upplysningstiden* konstaterar han: ”Detta begrepp är ju på intet sätt självförklarande och blir bara mer undflyende ju mer man försöker definiera det.” Nordins råd att fånga begreppen genom att undersöka dess praktik ska jag följa. Se Nordin, Jonas, ”Anders Johan von Höpken. ’Sveriges Tacitus’ ”, i Sten Åke Nilsson (red.) *Drottning Lovisa Ulrika och Vitterhetsakademien*. Stockholm, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 2003, s. 87.
2. Alm, Susanne & Palme, Joakim (red.) *Fjorton perspektiv på framtiden*. Stockholm, Institutet för framtidsstudier, 2008.
3. Jernelöv, Arne & Palme, Joakim, *Oväntade framtider*. Stockholm, Santérus förlag, 2007.

4. Myrdal, Janken, *Framtiden – om 50 år*. Stockholm, Institutet för framtidsstudier, 2008.
5. Johansson, Sten, *Om levnadsnivåundersökningen*. Stockholm, Allmänna förlaget, 1970.
6. Lindh, Thomas & Palme, Joakim (red.) *Sustainable Policies in an Ageing Europe*. Stockholm, Institutet för framtidsstudier, 2006.
7. Hermansson, Jörgen, *Politik på upplysningens grund*. Stockholm, Liber, 2003.